

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-79-157>

УДК 339.172

АНАЛІТИЧНА ОЦІНКА БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ ДЕРИВАТИВНИМИ КОНТРАКТАМИ НА МІЖНАРОДНИХ РИНКАХ КАПІТАЛУ ТА ОРГАНІЗОВАНИХ ТОВАРНИХ РИНКАХ

ANALYTICAL ASSESSMENT OF EXCHANGE TRADING IN DERIVATIVE CONTRACTS ON INTERNATIONAL CAPITAL MARKETS AND ORGANIZED COMMODITY MARKETS

Яворська Валентина Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2513-8431>

Стоянов Анатолій Федорович

аспірант, асистент,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7500-0721>

Yavorska Valentyna, Stoianov Anatolii

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

ПІДПРИЄМНИЦТВО, ТОРГІВЛЯ ТА БІРЖОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Стаття присвячена актуальним питанням функціонування і розвитку міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами. Проведено аналітичну оцінку поточного стану міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами на ринках капіталу та організованих товарних ринках. Відзначено, що біржова торгівля деривативними контрактами на міжнародних біржах відноситься до організованої форми торгівлі стандартизованими базовими активами на товари та фінансові інструменти. Визначено структуру міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами за географічним зонуванням, яка засвідчила вагоме місце азійських бірж у сучасних умовах. Проаналізовано тенденції міжнародної біржової торгівлі фінансовими і товарними активами та зазначено домінування фінансових деривативних контрактів, зокрема на цінні папери. Відзначено темпи приросту фінансовими і товарними деривативними контрактами за видами активів. Продемонстровано сучасні напрями розвитку та основні виклики на міжнародних організованих ринках деривативних контрактів.

Ключові слова: біржова торгівля, деривативні контракти, ринки капіталу, організовані товарні ринки, міжнародні біржі, ф'ючерси, опціони.

The article is devoted to the current issues of the international derivative contracts exchange trading functioning and development. It has been established that the long evolutionary transformational path of exchange trading on international commodity and financial markets has ensured its successful development and spread at the global level with the attraction of free capital and its effective global redistribution, transforming the conclusion of exchange futures contracts into daily flows of billion-dollar transactions. An analytical assessment of the current state of international exchange trading in derivative contracts on capital markets and organized commodity markets is carried out. According to the assessment of the indicators of 2024, the volume of international exchange trading in derivatives increased by 50.5% compared to 2023 and amounted to 206.78 billion transactions. As we can see, over the past 3 years, the average annual growth in the volume of derivative contracts concluded on international exchanges was 49.7%. Such indicators were achieved due to the successful activation of exchange trading in derivative contracts and open access to them by exchange participants from different geographical regions. It is noted that exchange trading in derivative contracts on international exchanges refers to an organized form of trading in standardized underlying assets for commodities and financial instruments. The structure of international exchange trading in derivative contracts by geographical zoning is determined, which testifies to the important place of Asian exchanges in modern conditions. The trends of international exchange trading in financial and commodity assets are analyzed and the dominance of financial derivative contracts, in particular on securities, is noted. A significant

increase in the share of trading in derivative contracts on financial assets was found, which exceeded the number of concluded commodity derivative contracts by 15.6 times in 2024. The growth rates of financial and commodity derivative contracts by type of assets are noted. Modern development trends and main challenges in international organized markets for derivative contracts are demonstrated.

Keywords: exchange trading, derivative contracts, capital markets, organized commodity markets, international exchanges, futures, options.

Постановка проблеми. Міжнародна біржова торгівля деривативними контрактами у сучасних умовах конкурентної боротьби та під впливом глобалізації представляє собою високо розвинутий інститут ринкової економіки. Тривалий еволюційний трансформаційний шлях біржової торгівлі на міжнародних товарних і фінансових ринках забезпечив її успішний розвиток та поширення на світовому рівні із залученням вільного капіталу та ефективним його глобальним перерозподілом, перетворивши укладання біржових строкових угод у щоденні потоки мільярдних операцій. Наявність та успішний досвід використання деривативних контрактів в управлінні ціновими ризиками також підкреслює актуальність дослідження даної сфери у сучасних умовах нестабільності та глобальної цінової волатильності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на важливість дослідження даної проблематики у світі наявна велика кількість наукових праць, яка систематично поповнюється через важливість та систематичну зміну даного сегменту ринку. Натомість вітчизняні дослідження сфери біржової торгівлі деривативними контрактами активізувались за останні десять років. Вивченням міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами займається когорта вітчизняних вчених-економістів та біржових практиків. Економічна сутність та класифікація деривативних контрактів відображена у наукових працях В. Гниляк [2-3]. Дослідженнями вітчизняних та міжнародних організованих товарних ринків та функціонального призначення товарних бірж займаються М. Ільчук [4], А. Масло, Ю. Рубан, М. Солодкий [1-2; 5-6]. Висвітлення проблематики біржової торгівлі на ринках капіталу присвячені праці Л. Примостки та О. Сохацької.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на нагромаджені праці за останні роки, все ще є нагальна проблема у проведенні систематичних досліджень, особливо аналітичної оцінки біржової торгівлі деривативними контрактами на міжнародних біржах, визначенні основних тенденцій та перспективних напрямів розви-

тку, а також розробці організаційно-економічних напрямів активізації вітчизняної торгівлі деривативними контрактами у воєнний та післявоєнний періоди.

Формування цілей статті. Метою статті є проведення аналітичної оцінки сучасного стану біржової торгівлі деривативними контрактами на міжнародних біржах на ринках капіталу та організованих товарних ринках, а також визначення основних тенденцій розвитку даного ринкового сегменту в сучасних умовах геополітичної нестабільності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Біржова торгівля на міжнародних біржових майданчиках характеризується стандартизованими параметрами. Досить часто біржова торгівля асоціюється з формою організованої торгівлі біржовими активами стандартизованих параметрів [1-6].

Сьогодні міжнародна біржова торгівля відбувається на ринках капіталу та організованих товарних ринках і можлива за наявності ринкових відносин.

Наявність організованої форми торгівлі у системі ринкових відносин свідчить про зрілість та ефективне функціонування ринкової економіки [4, с. 39-41].

Міжнародна біржова торгівля деривативними контрактами забезпечує збалансування попиту і пропозиції на товарні і фінансові активи та виявлення ринкової ціни рівноваги. Організована торгівля деривативними контрактами на міжнародних біржах характеризує ступінь розвитку ринкових відносин у суспільстві. Тому функціональні завдання міжнародної біржової торгівлі видозмінювались на глобальному рівні у результаті тривалих еволюційних трансформацій на товарних та фондових біржах [1-3].

Нині важлива роль відводиться задоволенню потреб покупців на ринках капіталу та організованих товарних ринках, адже показники ліквідності біржової торгівлі прямо будуть впливати на ефективність роботи міжнародних бірж. Характерні риси міжнародної біржової торгівлі відображені на рис. 1 [4, с. 41].

У відповідності до сучасних умов функціональне призначення міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами зміни-

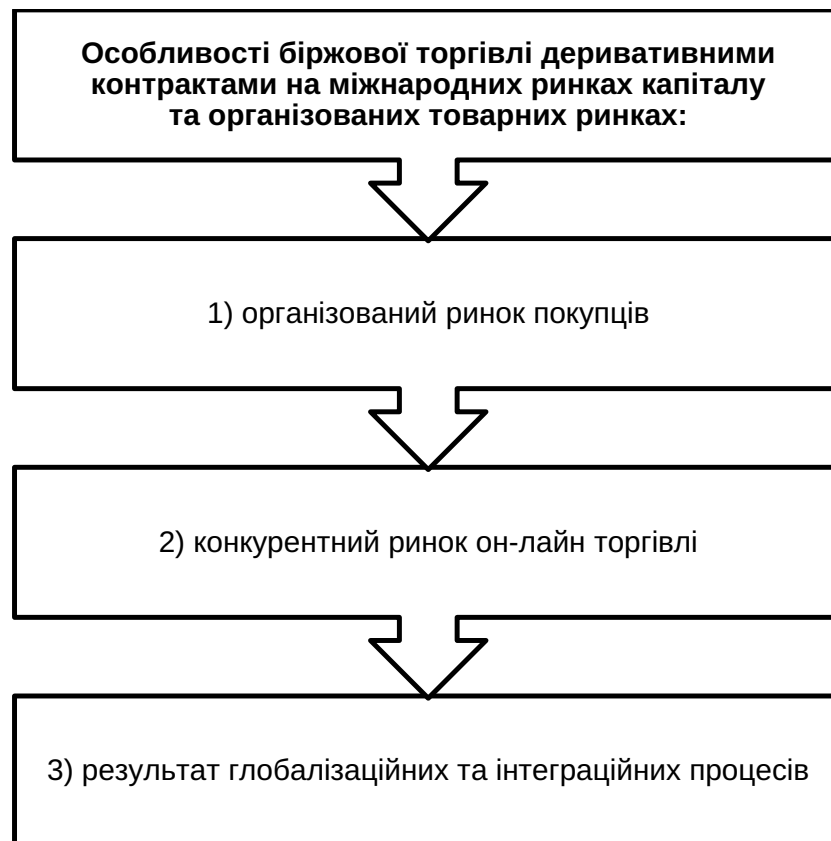

Рис. 1. Сучасні риси міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами

Джерело: сформовано на основі [4, с. 40]

лись задля задоволення зростаючих потреб учасників біржових та позабіржових майданчиків, які сьогодні тісно пов'язані через базис. Міжнародні товарні та фондові біржі являються ключовими центрами світового ціноутворення на основні види товарних та фінансових активів. Основними біржовим інструментами, які нині використовуються на міжнародних ринках капіталу та організованих товарних ринках є деривативні контракти [2-3].

Деривативні контракти є механізмом управління цінними ризиками та перерозподілу фінансових потоків. До деривативів можна віднести ф'ючерсні та опціонні контракти, які найчастіше використовуються на електронних біржових платформах [1-3].

Глобальна цінова волатильність, спричинена геополітичною нестабільністю, викликає все більшу потребу у застосуванні ефективних біржових стратегій для мінімізації втрат біржових учасників на ринках капіталу та організованих товарних ринках.

Ефективність біржових операцій на міжнародних товарних і фондових біржах зале-

жить від багатьох фундаментальних факторів та стратегій використання наявних інформаційно-аналітичних та інноваційних технологій. За цих умов, перерозподіл фінансових ресурсів у біржові інструменти, які є більш затребуваними серед біржових трейдерів є досить поширеним явищем [5-6].

Об'єми міжнародної біржової торгівлі за останні кілька століть зросли значними темпами завдяки підвищеному інтересу до використання біржових інструментів з боку інвесторів.

Середньорічні обсяги міжнародної біржової торгівлі сягнули глобальних об'ємів. Вартість укладених на міжнародних біржах угод виросли з середньоденних мільйонних трансакцій до мільярдних. Крім того сучасна міжнародна біржова торгівля носить системний характер, адже дозволяє учасникам майже 24 години на добу укладати угоди на міжнародних біржах [1].

Онлайн-трейдинг став сучасним способом швидко та ефективно подавати заявки на біржі, відкривати позиції за деривативними контрактами та закривати їх у будь-який час

за допомогою використання способу фінансових розрахунків [6].

Використані нами статистичні дані Асоціації ф'ючерсної торгівлі, яка об'єднує найпотужніші у світі біржові майданчики ринку капіталу та організованих товарних ринків, надають можливість відзначити нові зафіксовані у 2024 р. рекордні показники біржової торгівлі деривативними контрактами (рис. 2.) [7].

За оцінкою показників 2024 р. обсяги міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами зросли, порівняно з 2023 роком, на 50,5 % і склали 206,78 млрд угод. Як бачимо за останні 3 роки середній щорічний приріст обсягів укладених на міжнародних біржах деривативних контрактів склав 49,7 %. Такі показники були досягнуті за рахунок успішної активізації біржової торгівлі деривативними контрактами та відкритого доступу до них з боку біржових учасників різних географічних регіонів.

Кардинальний приріст показників міжнародної біржової торгівлі в останнє десятиліття був зафіксований, переважно, через технологічні зміни біржової торгівлі та зростання

зацікавленості інвесторів у використанні біржових інструментів. Посилення конкуренції та систематичне удосконалення організації укладання і гарантування виконання деривативних контрактів суттєво підвищило рівень довіри до даних інструментів з боку ринкових учасників.

У нинішніх умовах консолідаційних процесів та універсалізації біржової торгівлі товарними і фінансовим інструментами у світі сформувались важливі міжнародні біржові центри, які досить часто аналітиками та вченими групуються за показником географічного розташування. Нині у глобальному масштабі виділяють наступні біржові центри, які нами представлені на основі використання статистичних звітів Асоціації ф'ючерсної індустрії у табл. 1 [7].

Структура міжнародної біржової торгівлі, яка вказує частку кожного регіону у 2024 р. приведена нами на рис. 3 [7].

Міжнародна біржова торгівля деривативними контрактами у 2024 році сприяла зростанню частки бірж Азійського регіону до 81 %. Серед бірж азійського регіону важливу роль

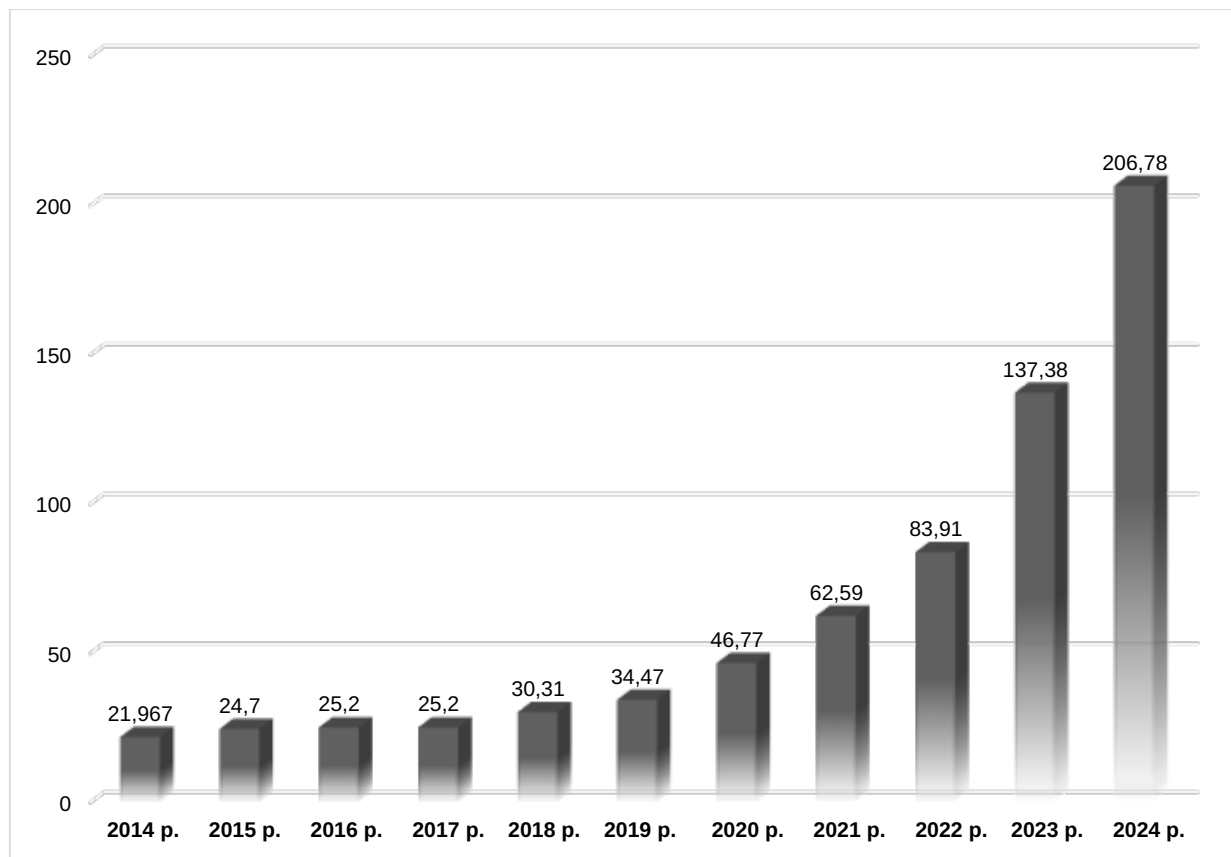

Рис. 2. Динаміка міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами за 2014-2024 рр., млрд угод

Джерело: сформовано на основі [7]

Таблиця 1

Порівняння показників міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами за географічним зонуванням

Географічні зони	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Зміна 2024 р. до 2023 р.
Азійський регіон	20,2	30,5	50,7	103,4	169,2	+64%
Північна Америка	12,9	15,4	16,9	17,9	19,8	+11%
Південна Америка	6,5	8,9	8,6	8,7	9,9	+14%
Європейський регіон	5,6	5,5	4,7	4,9	5,6	+14%
Регіон інших бірж	1,7	2,3	3,0	2,5	2,3	-8%
Всього	46,8	62,6	83,9	137,4	206,8	+51%

Джерело: сформовано на основі [7]

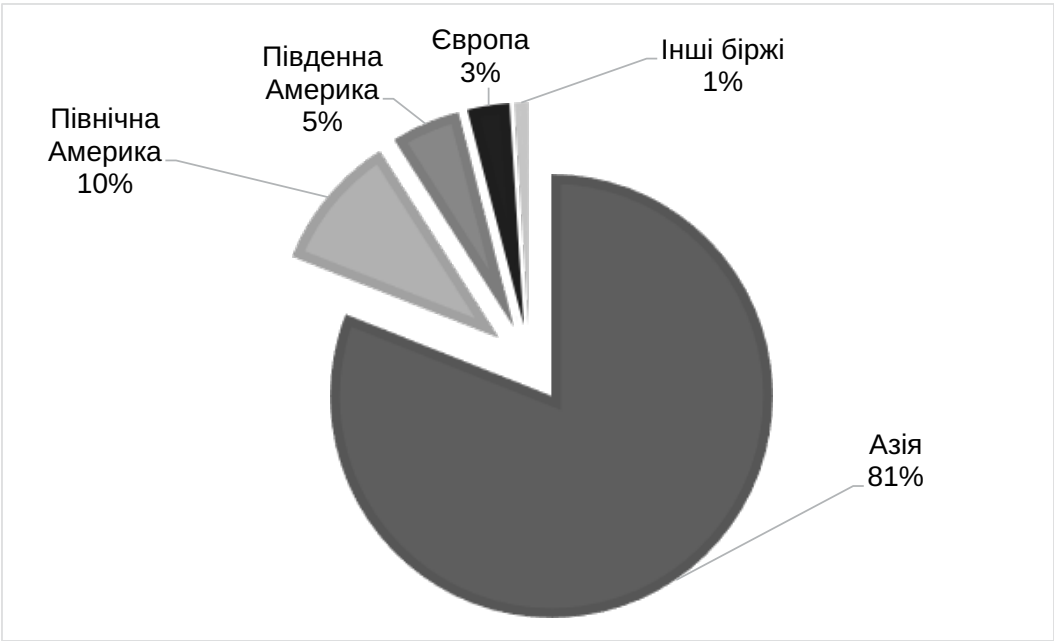

Рис 3. Частка географічних регіонів у міжнародній біржовій торгівлі деривативними контрактами у 2024 р.

Джерело: сформовано на основі [7]

у активному прирості показників міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами відіграли на першому місці біржі Індії. Вже кілька років підряд Національна фондова біржа Індії займає перше місце у топ-10 бірж світу за кількістю укладених угод [7].

Сучасна міжнародна біржова торгівля деривативними контрактами – це масштабна інтернет-індустрія, яка нарощує щорічні об’єми торгівлі з великим приростом. Якщо проаналізувати структуру укладених на міжнародних біржах деривативних контрактів за видами активів, то у світі прийнято класифікувати їх на дві основні групи (рис. 4) [7]:

- фінансові інструменти (цінні папери; відсоткові ставки; валютні курси);
 - товарні активи (сільськогосподарська продукція, енергоресурси, метали, інші види).
- У сучасних умовах міжнародна біржова торгівля деривативними контрактами на ринках капіталу та організованих товарних ринках все частіше носить універсальний характер, коли товарні біржі на своїх майданчиках пропонують поруч з деривативними контрактами на товарні активи також і деривативні контракти на фінансові активи. Така ситуація сприяє розширенню можливостей біржових учасників, які можуть паралель інвесту-

Рис. 4. Порівняльна структура міжнародної біржової торгівлі за видами деривативних контрактів, млрд угод
Джерело: сформовано на основі [7]

вати на одних і тих же біржах у різні біржові інструменти.

Як бачимо структура міжнародної біржової торгівлі продовжує свідчити про значне зростання частки торгівлі деривативними контрактами на фінансові активи, які у 15,6 разів перевищили кількість укладених товарних деривативних контрактів у 2024 р.

У відсотковому співвідношенні у 2024 році частка фінансових деривативних контрактів склала – 94 %, у 2023 р. – 91 %, у 2022 р. – 83 %. Таким чином тільки за останні три роки приріст частки біржової торгівлі фінансовими деривативними контрактами на міжнародних організованих ринках склав 11 %.

Аналітична оцінка міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами за видами фінансових активів свідчить про значне домінування частки інструментів фондового ринку або ринку цінних паперів за досліджуваний період (табл. 2) [7].

У 2024 р. за даними Асоціації ф'ючерсної індустрії зростання міжнародної біржової торгівлі фінансовими деривативними контрактами відбулось по групі «цінні папери» та по групі «відсоткові ставки». Зокрема, біржова торгівля цінними паперами на міжнародних організованих ринках капіталу у 2024 р. зросла на 64 %. Біржова торгівля фінансовими деривативними контрактами на відсоткові ставки у 2024 р. на міжнародних біржах також зросла на 14 % порівняно з попереднім роком [7]. Така ситуація пояснюється зацікавленістю біржових учасників у використанні цих двох видів активів через глобальну фінансову нестабільність викликану переважно геополітичними змінами. Натомість скоротилась частка міжнародної біржової торгівлі валютними курсами. Така ситуація вказує про зниження інтересу до інвестицій у валютні курси, викликана фінансовою нестабільністю на глобальних ринках. Як бачимо кількість укладе-

Структура міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами за видами фінансових активів, млрд угод
Таблиця 2

Види фінансових активів	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Зміна 2024 р. до 2023 р., %
Цінні папери	28,38	41,67	61,63	112,3	184,20	+64
Відсоткові ставки	4,12	4,58	5,15	6,1	6,97	+14
Валютні курси	4,51	5,54	7,73	7,0	3,19	-54
Всього	37,01	51,79	74,51	125,4	194,36	+55

Джерело: сформовано на основі [7]

Таблиця 3

Структура міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами за видами товарних активів, млрд угод

Види товарних активів	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Зміна 2024 р. до 2023 р.,%
С.-г. продукція	2,6	2,82	2,39	3,2	3,1	-3
Енергоресурси	3,2	2,71	2,06	2,8	3,5	+25
Метали	2,4	2,77	2,19	2,5	3,2	+28
Інші види	1,7	2,53	2,75	3,5	2,6	-26
Всього	9,8	10,83	9,93	12,0	12,4	+3

Джерело: сформовано авторами на основі [7]

них деривативних контрактів на валютні курси скоротилась вдвічі порівняно з 2023 р.

Дослідження міжнародної біржової торгівлі товарними деривативними контрактами вказує про те, що у 2024 році загальний приріс склав лише 3 %. За останні кілька років міжнародна біржова торгівля товарними деривативними контрактами у середньому знаходилась на рівні 3-5 % (табл. 3).

Сучасна міжнародна біржова торгівля деривативними контрактами включає в себе два основні види інструментів, а саме:

- ф'ючерсні контракти;
- опціони на ф'ючерсні контракти.

У 2024 р. біржова торгівля ф'ючерсами на товарні та фінансові активи склала 30 млрд угод, що у співвідношенні до загальної кількості – 15 %. Водночас біржова торгівля опціонними контрактами на міжнародних біржах зросла до 85 % і склала 177 млрд угод [7].

За останні 5 років частка міжнародної біржової торгівлі опціонними контрактами зросла з 60 % до понад 80 %. Така ситуація показує продовження зацікавленості з боку біржових трейдерів до використання опціонних контрактів. Найбільший приріст спостерігався у групі фінансових деривативних контрактів на фондові індекси.

Популярність опціонних контрактів на ф'ючерсні ціни може бути пояснена кількома причинами, серед яких вагому роль відіграло гарантійне забезпечення, яке значно менше у порівнянні з ф'ючерсною маржою.

Висновки. Отже, міжнародна біржова торгівля деривативними контрактами продовжує глобально зростати в останні роки і підда-

ється систематичним трансформаційним змінам для того, щоб задовольнити потреби біржових учасників. На міжнародних товарних і фондових біржах відбувається впровадження нових видів інструментів та біржових активів, яким цікавляться інвестори, наприклад в останні роки біржі почали пропонувати деривативні контракти на криптовалюту, а також зелені деривативні контракти.

Якщо розглядати основні тенденції міжнародної біржової торгівлі деривативними контрактами, то слід виділити наступні: зростання інтересу з боку біржових учасників до використання деривативних контрактів у якості інвестиційних інструментів; нарощення обсягів міжнародної біржової торгівлі фінансовими активами, зокрема цінними паперами та фондовими індексами; розширення кількості біржових учасників, особливо на азійському ринку; зростання ролі фінансових інститутів, а саме клірингових палат, у забезпеченні високого рівня гарантування виконання деривативних контрактів.

Серед основних викликів, з якими стикаються біржові учасники на міжнародних організованих ринках деривативних контрактів можна віднести наступні: загострення військових конфліктів в Україні та Ізраїлі; продовження тарифних війн; дестабілізація глобальних фінансових ринків; кардинальне зростання цін деривативних контрактів на золото, через надмірний попит до нього з боку інвесторів у якості найбільш стабільного інструменту; потреба у пошуку та розробці нових стратегій управління ціновими ризиками з допомогою використання деривативних контрактів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біржова торгівля товарними деривативами: світовий досвід та перспективи розвитку в Україні: монографія / за ред. М. О. Солодкого. Київ : ЦП Компрінт, 2015. С. 10–125.
2. Біржові товарні деривативи: теорія, методологія, практика: монографія / М.С. Солодкий, В.О. Гниляк. Київ : Аграр Медія Груп, 2012. С. 10–85.
3. Гниляк В. О. Методологічні аспекти формування поняття деривативу. *Агроінком*. 2006. № 1. С. 72–74.
4. Ільчук М. М., Яворська В. О. Міжнародна біржова діяльність: навч. посіб. Київ : НУБІП України, 2024. 318 с.
5. Солодкий М. О., Ільчук М. М., Яворська В. О., Аналіз і прогнозування біржового ринку: навч. посіб. Київ: ФОП Ямчинський, 2020. 642 с.
6. Хеджування ф'ючерсами і опціонами: навч. посіб. / за ред. М. О. Солодкого. Київ : Компрінт, 2018. 398 с.
7. ETD Tracker. Futures Industry Association.. URL: https://www.fia.org/fia/etd-tracker?utm_source=FIASWeb&utm_medium=HPMP. (дата звернення 30.10.2024).

REFERENCES:

1. Solodkyj M. O. and Javorsjka V.O. (2015), *Birzhova torghivlja tovarnymy deryvatyvamy: svitovyj dosvid ta perspektyvy rozvytku v Ukraїni* [Commodity derivatives exchange trading: world experience and prospects of development in Ukraine]. monohrafiya [a monograph]. Kyiv: Komprynt, pp. 10-125. (in Ukrainian).
2. Solodkyj M. O. and Ghnyljak V. O. (2012), *Birzhovi tovarni deryvatyvy: teoriya, metodologhija, praktyka* [Exchange-traded Commodity derivatives: theory, methodology, practice]. monohrafiya [a monograph]. Kyiv: Aghrar Media Ghrup, pp. 10-85. (in Ukrainian).
3. Ghnyljak V. O. (2006), "Methodological aspects of the formation of the derivative concept", *Aghroinkom*, no. 1, pp. 72–74.
4. Il'chuk M. M. and Yavors'ka V. O. (2024), *Mizhnarodna birzhova diialnist* [International Exchange Activities], Kyiv: NUBIP Ukrainy, 318 p. (in Ukrainian).
5. Solodkyj M. O., Il'chuk M.M. and Yavors'ka V.O. (2020), *Analiz i prohnozuvannia birzhovoho rynku* [Analysis and forecasting of commodity exchange market], Kyiv: FOP Yamchyns'kyj, 642 p. (in Ukrainian).
6. Solodkyj M. O. (2018), *Khedzhuvannia fiuchersamy i optsiionamy* [Futures and options hedging], Kyiv: Komprynt, 398 p. (in Ukrainian).
7. ETD Tracker. Futures Industry Association (2020-2024), URL: https://www.fia.org/fia/etd-tracker?utm_source=FIASWeb&utm_medium=HPMP. (accessed 30 October 2025).